

Түймебекова Г.А.*

мұғалім, №42 орта мектеп, Тараз, Қазақстан

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫНЫҢ БАТЫРЛЫҚ ЖОЛЫ

Автор корреспондент: atuymbekova@mail.ru

Түйін: Ұлы Отан соғысының ең сұрапыл кезеңдеріндегі ұлттық әдебиеттегі соғыстың шынайы және сапалы жоғары көркем бейнесінің құндылығы туралы мәселені көтерген алғашқылардың бірі - майдангер Бауыржан Момышұлы болды. Мұнда ол талапшыл болды. Нағыз көшбасшы бола отырып, ол ұлттық әдебиетте және жекелеген жазушылардың шығармашылығында аталған кемшіліктерді ашық және өткір сынға алды. Сонымен қатар, ол өскелең ұрпақты ұлттық тәрбиелеу мәселесі туралы ешқашан ұмытпаған. Осы мәселеге байланысты оның публицистикалық мұрасы туралы айтуға болады. Оның өткір сыны әдебиетті жоғары биікке көтеруге бағытталған, сондықтан көп нәрсе суреткердің пайдасына шешілетіндігін байқауға болады. Б.Момышұлы тарих үшін елеулі тұлға болғандықтан, ол араласқан не танып-ұғынған шындықтың тартымдылық әрі тағылымдық мәні зор.

Кілттік сөздер: қолжазба, шығармашылық, шындық, ұлттық әдебиет, сын, мұра, әңгіме, кейіпкер, психологизм

Б.Момышұлы бастан кешкен оқиғалары да мол, сол көріп-білген дүние құбылыстарына қатысты авторлық әсер-толғаныстар да тартымды. Көптеген шығармаларынан әдеттегі тартыс ұғымын кездестіреміз. Оның есте сақтау қабілетіне қайран қаласың. Өзің де сонау соғысқа дейінгі әскери өмір жолына қарап, болашақ Батырдың дайындық жолынан хабардар боласың. Сол дәуірге тән оқиғалардан көптеп тартымды, деректік мәселелерді кездестіреміз. Мәселен, “Олар менің есімде” атты әңгімені алайық. Бас кейіпкер – болашақ батырдың өзі. Бірінші жақтық баяндау үлгісі пайдаланылған. Соған қарамастан қаламгер бүкіл дәуір кескінін елестететіндей ауқамды бейнелеу өрнегіне ұмтылады. Ол талап мезгіл мен мекен тұрғысынан әр алуан ортаны суреттеу арқылы орындалған. Орта Азия әскери округының жаттығу құрамында болу. Алматы, Ташкент және Бурное темір жол бекеті, Мыңбұлақ ауылындағы жағдай негізінен 1935 жылдың қарашасы мен келер жылғы наурыздың екінші жартысын қамтиды. Уақыт сабақтастығы бар. Кеңістік межелерін тұтастыру – Бауыржан тағдырының шешуші бетбұрыс әкелетін іргелі мәселелер. Бірақ қаһарман жан-дүниесіндегі қайшылықты жан-жақты саралау мақсаты жоқ. Автор тарих үшін елеулі тұлға болғандықтан, ол араласқан не танып-ұғынған шындықтың тартымдылық әрі тағылымдық мәні зор.

Соғыс қаупі келе жатыр. Ең үлкен қатер, сыналар шақ, зор қасірет – алда. Бұл оқырманға мәлім. Жазушы халық бастан кешіп өткен ауыр жылдардың жеке өмірі мен терең байланысын әбден терең сезінгендіктен, сөз болатын ахуалдардың маңызы жоғары тартарына сенімді. Ешқандай дәстүрлі сюжет құрылымы сақталмаса да, майдангер-қаламгердің ой және сезім әлеміндегі өзгеріс, өсу, айқын сезімге келу мезеттері соншалық қызғылықты.

Алдымен Б.Момышұлының ерекше сергек, тез аңғарғыш, жылдам сараптағыш, қағілез қабілетін айрықша атап өту шарт. Жиырма төрт жастағы банк қызметкері келешек дарынды қолбасшы үшін бастапқыда оқу-жаттығу жұмыстарының түп мақсаты белгісіз. Әр мамандықтағы есейіп кеткен адамдардың жаңа жағдайға тез бейімделуі езу тартарлықтай детальдармен өрнектеледі. Есепші Бусин, ұжымшар бастығы Краснонос, инженер Сорокин, аудандық тұтынушылар одағының бас төрағасы Ахметов, мұғалім

Шарапов тәрізді егделеу әріптестерінің күтпеген жерде табыла қалатын ептілік өнерін қатарлас қойып сипаттауда әзіл ұшқыны ойнап шыға келеді. Қайталауға құмар “энто” деген сөзі үшін “генерал Энто” аталғанына намыстанып, сабақ үстінде Бауыржанға қатты өкпесін білдіретін бейбіт өмірдегі шаруашылық меңгерушісі момын Старостиннің қылығына дейін қақас қалдырмайтын зілсіз юмор нақыштарынан жайдары, елгезек, әзілқой Б.Момышұлының ширақ та тапқыр, айтқыш, өжет, адал мінезіне тән сипаттарды аңғарамыз.

Әдепкіде әңгіме желісі белгілі әскер басшы, подполковник П.М.Вахаловқа байланысты сияқты көрінеді. Осы бір аса мән беру іспетті баяндау интонациясы шығармаға көп уақыт бойы қызғылықты қасиет қосқан. Автордың есте сақтау қабілеті қайран қалдырады. Ол Вахаловтың әр дәрістегі жинақталған сөз үлгісін айна-қатесіз жеткізетіндей әсер тудырады. Бусиннің саяси сабақта қайырған жауабындағы ой орамдары, сөйлеу ерекшелігін сақтай отырып, сол дәуірдегі халықаралық жағдай жайлы нақты мәлімет, сурет нобайын елестетеді. Жай ғана штрихта мінез нұсқасымен бірге заман кескіні мүсінделген. Нысанадағы оқиғалардың әлеуметтік-психологиялық мән-сыры арта түседі.

Соғыстағы жараның салдарынан аяғын ақсап басатын П.М.Вахаловтың ауыр жаттығуларды қиналса да ыждағатпен көрсететін сәттеріне байланысты туындайтын аяныш сезімі, жарымжандығына қарамастан оның бойындағы кәсіби шеберлік мен әділдігіне сүйсіну, ризашылық кескіндеу, диалог лебіздері, автордың ықшам толғамы арқылы дәл әрі шынайы бедерленген.

Бауыржанның мергендік жарысын баяндауы да мол драматизмге негізделген. Автор – кейіпкер мақтанбайды, болған істі сол қалыпта сезімге орап, әсірелей бейнелеу, дос-қарсыластарына қатысты өткір зіл араластыра шынайы сыр шертеді.

Вахалов, комдив Брилев, жаңа полк командирі Коваленко сияқты әскери адамдарды автор тарапынан менмұндаламаса да, сана астарындағы ықылас, белгілі бір дәрежедегі сүйіспеншілік, құрмет көңілімен суреттеу жағы басым түрде байқалады. Ол құрмет сезімінің ешкімнің ұлтына, нәсіліне қарап жатпастан, жеке бастың қабілет-қарымы мен дарынына сай адал бағалауды көре білуден туындағанын аңғарасыз. Шығарманың соңына таман әкесінің, яғни Момыштың ұлы Бауыржанға айтар ақылы мен берер батасындағы табиғи ірілік, сенім, үміт те осы сезімдердің нанымды шешіміне айналады.

Қорыта айтқанда, майдангер жазушы Б.Момышұлы көркем туындының басты шарттарының бірі кейіпкердің жан дүниесінің күрделі, кереғар қалпымен ашылуына ерекше мән берді, мұны соғыс жылдарында қаламгерлерден талап етіп, сыншыл ойларын білдірсе, жазушылықпен айналысқанда, ең басты шығармашылық принциптерінің бірінен санады. Біз бұл еңбегімізде Б.Момышұлы шығармаларының көркемдік ерекшеліктеріне назар аударып әдеби туындыны талдап танудағы психологизмнің маңызына, қаламгердің психологиялық талдау құралдарын қалай игеріп, пайдалана білгеніне тоқталып, ойымызды мысалдармен дәлелдеуге тырыстық.

Әдебиет шығармаларын түрлі тұрғыдан образ, характер, психологизм, сюжет, композиция, пейзаж т.б тұрғыдан қарастыру айналып келгенде негізгі проблеманы, өмір шындығының әдебиетте қалай кестеленгенін, суреткердің шеберлік сипатын айқындауға келіп тіреледі. Б.Момышұлы шығармаларының қазақ әдебиетіне әкелген жаңалығын, көркемдік ізденістерін сөз еткенде ең басты назарда ұстайтынымыз – кейіпкер мінезінің қаншалықты дәрежеде сомдалғаны. Бұл ретте айта кетер бір жайт – жазушы қандай кейіпкерді нысанаға алса да, ұлттық мінез, ұлттық орта, ұлт жағдайынан ғана туындар әлеуметтік ой айтады.

Уақыттан үлкен білгір де, дана да жоқ. Көркем сөз қайраткерлері жасаған әдеби мұралардың ең өміршең, шыншылдары ғана қымбаттылығын көрсетіп келеді. Ақиқат өмір, зайыр құбылыстарды терең тамырларымен батыл көтере білген туындылар бүгін де, ертең де бағалы. Олар әрдайым адам өмірінің қайталанбас сырын, шынын айта білуімен қызғылықты. Ал адам бойындағы ең ізгі қасиеттерді паш еткен кейіпкерлер

галереясының ғұмыры ұзақ болары бесенеден белгілі.

Әдебиетер тізімі

1. Нұрпейісов Ә. Толғау. Әдеби портреттер. Алматы: Жазушы, 1972, 220 б.
2. Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. Ауд. М.Қазбеков. Алматы, 1991, 400 б.
3. Момышұлы Б. Көз алдымда бәріңсің. Тараз, 2007, 195 б.
4. Гиленсон Б.А. Эрнест Хемингуэй. книга для учащихся. Москва. Просвещение, 1991, 192 с.
5. Елеукенов Ш. Замандас парасаты. Әдеби сын. Алматы, Жазушы, 1977. - 300 б.)
6. Нұрғалиев Р. Арқау. Екі томдық таңдамалы шығармалар. Алматы, Жазушы, 1991, 572 б.
7. Мұқанов С. Таңдамалы шығармалар. 4 т. Алматы, Жазушы, 1978, 194 б.
8. Цейтлин А. Труд писателя. Москва, Сов.Писатель, 1962, С. 367.
9. Ақшолоқов Т. Көркем шығарманың эстетикалық табиғаты. Алматы. Ғылым, 2001, 430 б.
10. Қаратаев М. Шеберлік шыңына. Алматы, ҚМКӘБ, 1963, 296 б.
11. Б.Момышұлы. Екі томдық шығармалар жинағы. 1т. Алматы, Жазушы, 2002. 480 б.
12. Боров Ю. О комическом. Москва. Искусство, 1957, С.119.
13. Майтанов Б. Сөз сыны. Алматы, Ғылым, 2001, 215 б.
14. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Алматы. Жібек жолы, 2002. 208 б.
15. Нұрғали Р. Телағыс. Алматы, Жазушы, 1986, 439 б.
16. Ыбырайұлы М. Халықтық мінез хақында. //Абай журналы. 1996, №2. 103 б.
17. Гинзбург Л. О психологической прозе. Ленинград, 1997, С. 443.

Аннотация. Одним из первых, кто поднял вопрос о ценности правдивого и качественного высокохудожественного изображения войны в национальной литературы в самые героические периоды Великой Отечественной войны, был фронтовик Бауыржан Момышұлы. И здесь он был известен высокой степенью требовательности. Будучи настоящим лидером, он открыто и остро критиковал раскрытые им недостатки в национальной литературе в целом и творчестве отдельных писателей. Кроме того, он никогда не забывал о проблеме национального воспитания подрастающего поколения. В связи с этой проблемой можно сказать о его публицистическом наследии. Его острая критика была направлена на то, чтобы сделать литературу качественной, поэтому многое решалось в пользу художника с благими намерениями. Поскольку Б. Момышұлы является значимой фигурой в истории, реальность, которую он связывает является привлекательной в образовательном смысле.

Abstract: It was the warrior B.Momyshuly who was one of those who first raised the problem of reflecting the war truth during period of Great Patriotic war in the high expressive quality. This time he was recognized as the most talented person. A great well-known leader criticized clearly and bitterly the disadvantages he noticed himself in the literary works of individual writers in general national literature. Although the problem was solved to the writer's favour according to his truthfulness and his bitter truth directed the literature to the right-better side. Since B. Momyshuly is a significant figure in history, the reality that he connects is attractive in an educational sense.